

ΒΛΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Ὁ Θεμιστοκλῆς, διὰ σειρᾶς μέτρων, παρέσχεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ ἀπαραίτητα μέσα δι' οἰκονομικὴν, στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάπτυξιν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου¹.

Ἡ τεύχισις τοῦ Πειραιῶς (493/2), ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων (483/2 καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν τειχῶν (479/8) ἦσαν ὅλα μέρη τοῦ σχεδίου του νὰ θέσῃ τὰ θεμέλια τῆς δημιουργίας μιᾶς αὐτοκρατορίας. Αἱ βάσεις αὗται ἐτέθησαν κατὰ τὴν δεκαετίαν μεταξὺ τοῦ ὁστρακισμοῦ τῶν ἀντιπάλων του, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου τὸ 489, καὶ τοῦ ἰδικοῦ του ὁστρακισμοῦ εἰς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας 480—70², ἥτις εἶναι καὶ ἡ περίοδος τῆς ἀνόδου τῶν Ἀθηναίων ὡς ναυτικῆς δυνάμεως, παράγοντος ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶναι ἐπίσης ὁ πρῶτος Ἀθηναῖος πολιτικὸς ὁ ὁποῖος ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν Δύσιν³.

Αἱ μαρτυραὶ περὶ τῶν ἐνδιαφερόντων του διὰ τὴν Δύσιν εἶναι τόσον πενιχραί, ὅσον καὶ διὰ τὸν ὑπόλοιπον πολιτικόν του βίον⁴.

Αἱ πηγαὶ εἶναι φιλολογικαὶ καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ κατωτέρω χωρία :

1. Ἡρόδοτου, 8. 62: *εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσεις, ἡμεῖς μὲν, ὥς ἔχομεν, ἀναλαβόντες τοὺς οἰκέτας κοιμεύμεθα ἐς Σίῳν τὴν ἐν Ἰταλίῃ, ἥπερ ἡμετέρη τέ ἐστι ἐκ παλαιοῦ ἔτι, καὶ τὰ λόγια λέγει ὑπ' ἡμέων αὐτὴν δέειν κτισθῆναι*⁵.

Εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπειλεῖ μαζικὴν μετανάστευσιν τῶν

1. Διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐκτίμησιν τῆς σπουδαιότητος τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἰδὲ 1. 1—9 καὶ πρβλ. Ἀθ. Πολ. 2. Διὰ περαιτέρω πληροφορίας ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς θαλασσίας δυνάμεως κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἰδὲ Momigliano, «Sea—Power in Greek Thought», CR τ. 58 (1944), σσ. 1—7 καὶ Amit, «Athens and the Sea: A study in Athenian Sea—Power», Coll. Latomus τ. 74 (1965).

2. Θουκ., 1. 93. 4: καὶ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς ξυγκατεσκεύαζεν. Ἡ χρονολόγησις τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Θεμιστοκλέους εἶναι περιπεπλεγμένη. Ἰδὲ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Leonardo, «The Archonship of Themistocles», Hist. τ. 5 (1956), σσ. 401—19 καὶ «The Chronology of Themistocles' Ostracism and Exile», Hist. τ. 8 (1959), σσ. 23—48.

3. Περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ὡς ἱδρυτοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς θαλασσίας δυνάμεως ἰδὲ Θουκ., 1. 14. 3 καὶ 93. 4· Ἡρόδ. 7. 144· (Ἀριστοτ.), Ἀθ. Πολ. 22. 7· Διόδ. 11. 41· Πλούτ. Θεμ. 4 καὶ C. Nep. Themis. 2. Πρβλ. Ἀθ. Πολ. 24. 1—2, ὅπου ἀποδίδεται ἡ ἱδρυσις εἰς τὸν Ἀριστείδην.

4. Πολὺ ὀλίγα εἶναι γνωστά περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ Θεμιστοκλέους. Αἱ κύριαί πηγαὶ εἶναι ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πλούταρχος. Ἐκ τῶν τριῶν κυρίων πηγῶν, οἱ Ἡρόδοτος καὶ Θουκυδίδης ἀσχολοῦνται μόνον μὲ ὀρισμένας φάσεις τῆς ζωῆς του, αἱ δὲ πληροφορίαι τοῦ Πλουτάρχου, κυρίως ἀνεκδοτικοῦ χαρακτήρος, ἔχουν πολλὰκις ἀμφισβητηθῇ Ἰδὲ Knight, «Themistokles, Aristides and some Ancient Anecdotes» ἐν Historia Einzelschriften, hft. 13 (1970), σσ. 33—44. Διὰ testimonia τοῦ Θεμιστοκλέους ἰδὲ Bauer, Themistocles, Merseburg 1881 καὶ Themistocles: Literary Epigraphical and Archaeological Testimonia, Chicago 1967, rev. Frost καὶ ἰδὲ ἐπίσης den Boer, Themistocles in 5th Century Historiography, Mnemosyne τ. 15 (1962), σσ. 225—37. Καλὴν πρόσφατον βιβλιογραφίαν δευτερευουσῶν πηγῶν περὶ Θεμιστοκλέους ἰδὲ ἐν Green, The Year of Salamis, 480—79, London 1970.

5. Πρβλ. Ἡρόδ. 5. 43.

Ἀθηναίων εἰς τὴν Σῆριν, πόλιν τῆς Ν. Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὡς ἡμετέ-
ρην ἐκ παλαιοῦ⁶. Ἡ ἀπειλὴ διατυπώσεται ἐν ὅψει τῆς ἐπικειμένης διαλύσεως τοῦ
συμμαχικοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὴν Σαλαμῖνα τὴν παραμονὴν τῆς ναυμαχίας.
Οἱ Πελοποννήσιοι, φοβούμενοι διὰ τὸν Ἰσθμόν, ἐγκαταλείπουν τὸν ἀγῶνα καὶ ὁ
Εὐρυβιάδης ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν πλεονεκτιμάτων τοῦ νὰ πολεμήσῃ τοὺς
Πέρσας μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ τῶν φόβων διὰ
τὴν χερσαίαν ὁδὸν πρὸς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ μνεία τῆς Σίριος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δημιουργεῖ πρόβλημα ὡς πρὸς τὴν
ιστορικότητα τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου. Ἀρὰ γε ἀνέ-
φερε πράγματι ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν Σῆριν ἢ ἡ ἀπειλὴ ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν
ἐπινόησιν;

Μελετηταί, οἱ ὁποῖοι ὑποτιμοῦν τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Θεμιστοκλέους διὰ τὴν
Δύσιν, ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἀπειλὴ εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὁ ὁποῖος ἔγραφε
κατὰ τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἀθηναϊκὰ ἐνδιαφέροντα εἶχον στραφῆ πλεόν
ἐμφανῶς πρὸς τὴν Δύσιν⁷.

Αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος ἔζησε καὶ ἴσως ἀπέθανεν εἰς τοὺς Θουρίους⁸. Ἀλλ' ὅπως
παρατηρεῖ ὁ Dunbabin καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀπώκισαν ποτὲ
τὴν Σῆριν ἀποτελεῖ ἀδιάσειστον ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀπειλὴ ἐγένετο τὸ 480 καὶ δὲν
ἐπενοήθη τὸ 443 ἢ βραδύτερον⁹. Διότι ἂν ἡ Σῆρις δὲν εἶχε διόλου ἀναφερθῇ ὑπὸ
τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλ' εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου
κατὰ τὸν χρόνον ἰδρύσεως τῶν Θουρίων ἢ μετέπειτα, θὰ ἦτο ὀλιγώτερον φυσικὸν
νὰ ἀναφέρῃ οὗτος τὴν Σῆριν, ἢ ὁποία ἦτο τελείως ἄσχετος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους,
καὶ ὄχι τὴν Σύβαριν, τὴν ὁποίαν πράγματι ἀπώκισαν¹⁰.

Εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνεγράφη λανθασμένως «Σῆρις» ἀντὶ «Σύβαρις», καθόσον θὰ

6. Πρβλ. Πλουτ. Θεμ. 11. 5—6 : αὐτίκα πεύσεται τις Ἑλλήνων Ἀθηναίους καὶ πόλιν
ἐλευθέραν καὶ χώραν οὐ χείρονα κεκτημένους ἢς ἀπέβαλον.

7. Τουτέστιν, κατὰ τὴν δεκαετίαν 450—440, ὅταν ἰδρῦθησαν οἱ Θοῦριοι. Ἐὰν αὐτὸ ἀλη-
θεύῃ, ἴσως τὰ λόγια, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου, νὰ συνδέωνται μὲ τοὺς
«Θουριομάντις», τοὺς συνδεομένους μὲ τοὺς Θουρίους. Ἡ ἀποφίς ὅτι ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν με-
ταγενεστέραν ἐπινόησιν τοῦ Ἡροδότου ἀνήκει εἰς τὸν Beloch, «Siris», Hermes τ. 29
(1904), σ. 604 κ.ἑξ. καὶ ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ Buso It, Griechische Geschichte, τ. 3. 1,
σ. 518, σημ. 6. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Pais, «It is easy enough to avoid consideration of
any piece of evidence by affirming that it did not arise till a much later period than
the one in question, but in such a case the burden of proof always rests upon the
one who denies the evidence», Ancient Italy, Chicago 1908, σ. 75). Πιστεύω ὅτι ὁ
Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὸν Θεμιστοκλέα κατὰ τρόπον μᾶλλον δυσμενῆ, ἀποδίδει
πληροφορίαν παραδεδεγμένης, γραπτᾶς ἢ προφορικᾶς. Τὸ κατὰ πόσον ὁ Θεμιστοκλῆς διετύ-
πωνεν ἢ ὄχι τὴν ἀπειλὴν εἶναι δευτερευούσης σημασίας· ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει εἶναι
ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δεικνύει διὰ τῶν λόγων τοῦ τὰς σχέσεις τοῦ Θεμιστοκλέους μὲ τὴν Δύσιν. Ἰδὲ
Pearson, «Credulity and Skepticism in Herodotus», TAPA τ. 72(1941), σσ. 33—55.

8. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἱστορίας του. Πρβλ. Ἀριστ. Ρητ. 3, 9.
Πιστεύεται ὑπὸ τινων ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἔγραψε τὰ βιβλία 7—9 εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὴν
διάρκειαν ἢ πρὸ τοῦ 445 καὶ ὄχι εἰς τοὺς Θουρίους. Ἰδὲ τὴν ἔκδοσιν Maco n, London
1908, XLV—LXVIII καὶ How and Wells, A Commentary on Herodotus, Oxford
1928, σσ. 9—15.

9. The Western Greeks, σ. 374.

10. Ἰδὲ Βάρτσου, Δυτικὴ Πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Πέμπτον π.Χ. Αἰῶνα,
Ἀθήναι 1975, σ. 26 κ.ἑξ.

πρέπη νά ᾔτο συνήθης ἡ μεταξύ των σύγχυσις ¹¹. 'Επὶ πλέον, κατὰ τὴν δεκαετίαν 490—80 θὰ ᾔσαν καὶ αἱ δύο ὑποκείμεναι εἰς ἀποικισμόν ¹². Παρ' ὅλα ταῦτα, ὁ Ἡρόδοτος θὰ ἐγνώριζε καλῶς τὴν χώραν, ὥστε νὰ εἶχε ἀποφύγει τοιοῦτον λάθος, ἂν τὸ 8. 62 εἶχε γραφῇ εἰς τοὺς Θουρίους. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ πρόβλημα ἐπιδέχεται ὀριστικὴν λύσιν. Ἄν ἡ ἀπειλὴ ἀποδημίας πράγματι ἐγινε τὸ 480, πιθανῶς νά ᾔτο τέχνασμα, ἀρκετὰ πειστικὸν διὰ τὸν Εὐρυβιάδην ¹³.

Προσέτι, ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν Σῆριν, *ἡμετέρῃ ἐκ παλαιοῦ ἔτι*, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ὡς ἀναμφισβήτητος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, δημιουργεῖ ἐρωτηματικά, ἐπεὶδὴ βασίζεται μόνον εἰς τὴν «ιδιότητα» τῶν Ἀθηναίων ὡς «μητρὸς» τῆς ἰωνικῆς φυλῆς ¹⁴.

Ἡ Σῆρις πιθανῶς ἰδρύθη (ἢ ἐπανιδρύθη) ὡς ἀποικία τῆς Κολοφῶνος, τουτέστιν ἰωνικῇ, τὸν 7ον αἰ. π.Χ., ἀλλὰ ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸν ρόλον τῆς Κολοφῶνος πρόβλημα, ὀφειλόμενον εἰς τὴν σχέσιν τῶν ἰωνικῶν ἀποικίων εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου σιτοδείαν ἐν Λυδίᾳ ¹⁵. Μία παλαιὰ ἰωνικὴ ἱδρυσις θὰ ἐπέτρεπεν ἴσως εἰς τὸν Θεμιστοκλέα νὰ χρησιμοποίησιν τὰς λέξεις *ἡμετέρῃ ἐκ παλαιοῦ ἔτι*, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱστορικῶς βάσιμος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σῆρις εἶχον στενὴν ἐπαφὴν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ¹⁶. Ἐὰν εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνέφερε τὴν Σῆριν, τότε θὰ πρέπη νά ᾔτο τοῦλάχιστον ἐξοικειωμένος μετὰ τὴν Δύσιν καὶ ἡ ἐξοικείωσις αὐτὴ θὰ προῆλθεν ἴσως ἐκ τοῦ αὐτονομένου ἐνδιαφέροντος διὰ τὸ δυτικὸν ἐμπόριον ἐκ μέρους τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιοτεχνικῶν τάξεων αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον τὸν Θεμιστοκλέα ¹⁷. Ὁ Busolt πι-

11. Ὁφείλετο εἰς τὴν ὁμοιότητα τῶν ὀνομάτων καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐγγύτητα. Ὁ Ἄμυρις, τὸν ὁποῖον ὁ Ἡρόδοτος ἀποκαλεῖ Σιρίτην, 6. 127. 1, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Συβάρεως (Ἀθην. 520α). Ἡ Σῆρις ἀπετέλει διὰ τὴν Σύβαριν οἰκονομικὴν ἀπειλὴν καὶ φαίνεται ὅτι περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Συβάρεως (Justin, 20. 2). Ὁ Dunbabin, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 357, σημειοῖ ὅτι αἱ διηγήσεις περὶ τῆς πτώσεως τῶν δύο πόλεων εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ. εἶναι 'distressingly parallel'.

12. Ἡ Σῆρις περιῆλθεν εἰς τὴν Σύβαριν, τὸ Μετανόντιον καὶ τὸν Κρότωνα εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ., ὀλίγον πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Συβάρεως τὸ 511 10.

13. Ἡρόδοτ. 8. 63. Ὁ Beloch, Hermes τ. 29 (1904), σ. 604, σημ. 1., ἀποκαλεῖ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεμιστοκλέους «ganz kindisch», ἡ μεταφορὰ ἐνὸς ὀλοκλήρου πληθυσμοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν φαίνεται πιθανή, ἀκόμη καὶ διὰ μίαν θαλασσίαν δύναμιν, ἂν καὶ ὁ Busolt δὲν συμφωνεῖ, Griechische Geschichte, τ. 3. 1, σ. 519. Συμφώνως πρὸς τὸ ψήφισμα τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὸν Ἡρόδ. 8. 41, οἱ Ἀθηναῖοι μετέφερον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδιά εἰς τὴν Τροιζήνα, τὰ δὲ ὑπάρχοντά των εἰς τὴν Σαλαμῖνα, πρὸ τῆς μάχης τοῦ Ἀρτεμισίου. Προσέτι, πολλοὶ Ἴωνες εἶχον προσφάτως (494) μεταναστεύσει εἰς τὴν Δύσιν, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Μιλήτου (Ἡρόδ. 6. 17), ὁ δὲ Βίας ὁ Πριηνεύς εἶχεν ἐνωρίτερον προτείνει νὰ μεταναστεύσουν ὅλοι οἱ Ἴωνες εἰς τὴν Σαρδηνίαν (Ἡρόδ. 1. 170).

14. (Ἀριστ.), Ἀθ. Πολ. 5, Ἡρόδ. 1. 147. 2 καὶ Εὐριπ. Ἴων, στ. 1581 κ.ἐξ. Αἱ Ἀθῆναι, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Μιλήτου τὸ 494 π.Χ., ἐπεζήτουν νὰ τεθοῦν καὶ πάλιν ἐπικεφαλῆς τῶν Ἴωνων.

15. Ἰδὲ Pais, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 67—86, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Paret, Siris, Paris 1942, ὁ ὁποῖος θέτει τὴν ἐπανιδρύσιν τῆς Σίριος ὑπὸ τῶν Κολοφωνίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Θουρίων, δηλ. μετὰ τὸ 443. Περὶ τῶν Ἴωνων εἰς τὴν Δύσιν ἰδὲ Ἡρόδ. 1. 94, 163—67, 170. 4. 152. 5, 106. 6. 2, 21, 23—24.

16. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως *παλαιὸς ἰδὲ* Pартσου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 38 κ.ἐξ.

17. Ἡ Σῆρις καὶ ἡ Σύβαρις ᾔσαν αἱ δύο πλουσιώτεραι ἐμπορικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας κατὰ τοὺς 7ον καὶ 6ον αἰ. (Διοδ. 12. 9. 2 καὶ Ἀθην. 523d). Περὶ τοῦ θησαυροῦ τῶν Συβαριτῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἰδὲ Πάυσαν. 6. 19. 9 καὶ Dyer, Olympian Treasures, JHS τ. 25 (1905), σ. 299.

στεύει ότι ο Θεμιστοκλής, βλέπων ότι αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶχον ἀποικίαν οὔτε ἰσχυράν πολιτικὴν βᾶσιν εἰς τὴν Δύσιν, ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῶσιν ἄττικὴν ἀποικίαν εἰς τὴν Σίριν, ὅπως ὁ Περικλῆς ἐπρόκειτο νὰ κάμῃ ἀργότερον πλησίον τῆς Συβάρεως ¹⁸.

2. Πλουτάρχου, Θεμιστοκλῆς, 32. 2 : *θυγατέρας δὲ πλείους ἔσχεν, ὧν Μνησιπτολέμαν μὲν ἐκ τῆς ἐπιγαμηθείσης γενομένην Ἀρχέπτολιν ὁ ἀδελφὸς οὐκ ὦν ὁμομήτριος ἔγρημεν, Ἰταλίαν δὲ Πανθοίδης ὁ Χίος, Σύβαριν δὲ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος.*

Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος μανθάνομεν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὠνόμασε δύο ἀπὸ τὰς θυγατέρας τοῦ Σύβαριν καὶ Ἰταλίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δηλοῖ ἐπιτυχίαν εἰς τὴν Δύσιν ἢ φιλόδοξα σχέδια πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἐκ μέρους τοῦ ¹⁹. Προσέτι παραδίδεται ὅτι ἡ μητέρα τοῦ κατήγετο ἐξ Ἀκαρνανίας, παράδοσις πιθανὸν μὴ ἱστορικὴ, ἀλλὰ ὑποδεικνύουσα, κατὰ τινὰ τρόπον, κάποιον σύνδεσμον μετὰ τὴν Β. Δ. Ἑλλάδα ²⁰. Πιθανὸν τὰ ὀνόματα τῶν δύο θυγατέρων τοῦ νὰ ἔχουν ἱστορικὴν ὑπόστασιν (εἴτε ὡς πραγματικὰ ὀνόματα, εἴτε ὡς ψευδώνυμα), παρὰ τὴν ἀμφισβητουμένην ἀξιολογίαν τοῦ Πλουτάρχου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοιαῦτα θέματα, διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὗτος ἐγνώριζε τὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις τοῦ Θεμιστοκλέους ἀπὸ ἀπόγονον τοῦτοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκ συμπτώσεως εἶχε σχετισθῇ ²¹. Ἐὰν εἶναι ἱστορικά, πιθανῶς ἐδόθησαν κατὰ τὴν δεκαετίαν 490—80, δεδομένου ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο 30 ἐτῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχοντίας τοῦ, τὸ 493 ²², καὶ ἐπομένως ἠδύνατο νὰ εἶχε τέκνα κατὰ τὴν ὥς ἄνω δεκαετίαν.

Ἐὰν τὰ ὀνόματα δὲν εἶναι ἱστορικά, τότε ἴσως τὸ Σύβαρις νὰ εἶναι ἐκ λάθους ἀντὶ τοῦ Σίρις, τὸ ὁποῖον θὰ συνεβιβάζετο μετὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἡροδότου περὶ ἐνδιαφέροντος τοῦ Θεμιστοκλέους δι' ἐκείνην τὴν περιοχὴν. Βεβαίως, εἶναι δυνατόν τὸ ὄνομα Σύβαρις νὰ εἶναι ὀρθὸν καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ἐπεξετείνοντο καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν.

18. Ἐνθ' ἄνωτ., τ. 3. 1, σ. 518. Πρβλ. Ehrenberg, «The Foundation of Thurii», AJP τ. 69 (1948), σ. 155 ἐξ.

19. Πρβλ. Ehrenberg, αὐτόθι. Διὰ σύντομον προσωπογραφικὴν μελέτην τοῦ ὀνόματος Σύβαρις ἰδὲ Callaway, Sybaris, Baltimore 1950, σ. 121. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἀπαντοῦν ἅπασι ἐν Kirchner, Prosopographia Attica, ἀριθ. 7734 καὶ 13028.

20. C. Nep. Themis., 1. Πρβλ. Πλούτ. Θεμ., 1.

21. Πλούτ. Θεμ., 32. 4 : *ἡμέτερος συνήθης καὶ φίλος*. Διὰ πληροφορίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πλουτάρχου διὰ τὸ ἔργον τοῦ Θεμιστοκλῆς, ἰδὲ Perrin, Plutarch's Themistocles and Aristides, New York 1901, σσ. 29—44 καὶ Bauer—Frost, Themistocles, σ. 139. Ἐπίσης Martin, «The Character of Plutarch's Themistocles», TAPA τ. 92 (1961), σσ. 326—39. Ἡ Perrin λέγει τὰ ἐξῆς διὰ τὰς παραδόσεις τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, τὰς ὁποίας ἐγνώριζεν ὁ Πλούταρχος : «It was the best evidence attainable though, like all family traditions, not exempt from error», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 258.

22. Πολὺ ὀλίγα εἶναι γνωστὰ διὰ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, τὰ δὲ ὀνόματα τὰ διδόμενα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου δὲν βοηθοῦν εἰς τὸν προσδιορισμὸν χρονολογιῶν. Ἐλέγετο ὅτι εἶχε νυμφευθῇ δις τοῦλάχιστον καὶ ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει τέκνα καὶ ἐκ τῶν δύο συζύγων, ἴσως δὲ καὶ τρίτην φοράν μετὰ Περσίδος (Διόδ. 11. 57). Ἰδὲ τὰ στέμματα ἐν Bauer—Frost, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 132—4 καὶ ἐν Kirchner, ἐνθ' ἄνωτ., ἀριθ. 6669.

3. Θουκυδίδου, 1. 136. 1 : *ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς προαισθόμενος φεύγει ἐκ Πελοποννήσου ἐς Κέρκυραν, ὃν αὐτῶν εὐεργέτης*²³, καὶ

4. Πλουτάρχου, Θεμιστοκλῆς, 24. 1 : *προαισθόμενος δ' ἐκείνος εἰς Κέρκυραν διεπέρασεν, οὕσης αὐτῷ πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίας. γενόμενος γὰρ αὐτῶν κριτῆς πρὸς Κορινθίους ἐχόντων διαφοράν, ἔλυσεν τὴν ἔχθραν εἴκοσι τάλαντα κρίνας τοὺς Κορινθίους καταβαλεῖν καὶ Λευκάδα κοινῇ νέμειν ἀμφοτέρων ἀποικον.*

Τὰ κείμενα αὐτὰ ἀφοροῦν εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους μετὰ τὴν ἐξορίαν του²⁴. Ὁ Θουκυδίδης παραδίδει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἤλπιζε νὰ εὕρῃ καταφύγιον εἰς τὴν Κέρκυραν, καθ' ὅσον ἦτο «εὐεργέτης» τῶν Κερκυραίων²⁵. Σχολιαστῆς τοῦ Θουκυδίδου 1. 136 ἐξηγεῖ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δικαιολογήσει τὴν ἀποχὴν τῆς Κερκύρας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν Περσικῶν Πολέμων. Ὁ Πλούταρχος ἐξ ἄλλου παραδίδει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχεν ὑποστηρίξει τὴν Κέρκυραν εἰς φιλονικίαν μετὰ τὴν Κόρινθον, καθορίσας νὰ καταβάλλῃ ἡ Κόρινθος ἀποζημιώσιν 20 ταλάντων καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν Λευκάδα, ὥστε αὐτὴ νὰ διοικῆται ὡς κοινὴ ἀποικία²⁶. Παρὰ ταῦτα, πρέπει, νομίζω, νὰ δεχθῶμεν κατ' ἀρχὴν τὴν πληροφορίαν τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὴν Κέρκυραν.

Μερικοὶ μελετηταὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀκολούθου κειμένου πιστεύουν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὴν Κέρκυραν μετὰ τὸν σκοπὸν νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Σικελίαν.

5. Πλουτάρχου, Θεμιστοκλῆς, 24. 6²⁷ ὡς ἱστορεῖ *Στησίμβροτος* (FHG II 54). *εἰτ' οὐκ οἶδ'* ὅπως ἐπιλαθόμενος τούτων ἢ τὸν Θεμιστοκλέα ποιῶν ἐπιλαθόμενον

23. Πρβλ. C. Nep. Themis. 8. 3.

24. Περὶ τῶν πληροφοριῶν ἐκ τοῦ Θουκυδίδου τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἰδὲ Méautis, «Thucydide et Themistocle», AC τ. 20 (1951), σσ. 297—304 καὶ Rhodes, «Thucydides on Pausanias and Themistocles», Hist. τ. 19 (1970), σσ. 387—400. Ὁ Cornford, Thucydides Mythistoricus, σ. 137 καὶ σημ. 2, ἀποκαλεῖ τὰ χωρία τοῦ Θουκυδίδου τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν φυγὴν τοῦ Θεμιστοκλέους (1. 135—138) «rationalized Saga-history influenced by drama». Ὁ Westlake, CQ τ. 5 (1955), σ. 64 ἐξ., φρονεῖ ὅτι αἱ πληροφορίες τοῦ Θουκυδίδου περὶ τοῦ Θεμιστοκλέους προῆλθον ἐξ ἐνὸς ἐλάσσονος ἔργου (ἐκδοθέντος ἢ μὴ), τὸ ὁποῖον συνέγραψεν οὗτος πρὶν ἐξορισθῆ, τὸ 424, διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν μορφήν τοῦ Θεμιστοκλέους συμπαθεστέραν ἐκείνης ἣ ὁποία παρουσιάζεται εἰς τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Στησίμβροτον.

25. Ὁ Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 1, σ. 438, παρατηρεῖ ὅτι εὐεργέτης ἦτο ἐπίσημος τιμητικὸς τίτλος διδόμενος ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχον προσφέρει ἰδιαιτέρας ὑπηρεσίας. Πρβλ. πρόξενος. Ὁ τίτλος τοῦ εὐεργέτου συνεπήγετο προνόμιον ἀσουλίας.

26. Τὸ 433, ὁ Περικλῆς ὑπεστήριξε τὴν Κέρκυραν, εἰς διαμάχην μετὰ τὴν Κόρινθον. Ἰδὲ Βάρτσου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 61 ἐξ. Ἡ Perrin, Themistocles and Aristides, σ. 240, ὑποστηρίζει, πιθανὸν ὁρθῶς, ὅτι ἡ πρώτη ἐξήγησις ἔχει ἐπινοηθῆ καὶ βασιζέται εἰς τὸν Ἡρόδ. 7. 168. Ὑποστηρίζει ἐπίσης ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφέρονται εἰς τὴν διαμάχην μεταξὺ Κερκύρας καὶ Κορίνθου διὰ τὴν Ἐπίδαμνον, τὸ 435 : «it is uncertain where Plutarch got it». Τὸ χωρίον προέρχεται μᾶλλον ἐκ τοῦ Θεοφράστου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Πλούταρχος εἶχε γράψαι ἀπολεσθεῖσαν κριτικὴν μελέτην «Περὶ Θεοφράστου πολιτικῶν πρὸς τοὺς καιρούς». Ἰδὲ Bauer—Frost, Themistocles, σ. 126 ἐξ. Ὁ Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 1, σ. 438, ἀμφισβητεῖ καὶ τὰς δύο πληροφορίες ἐνῶ ὁ Leonardon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 64, σημ. 136, λέγει : «we cannot assess the historicity of these elaborations upon Thucydides' brief explanation».

27. Ἰδὲ Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker, Berlin 1926, τ. 2B, σ. 107, ἀποσπ. 3.

πλεῦσαί φησιν εἰς Σικελίαν καὶ παρ' Ἰέρωνος αἰτεῖν τοῦ τυράννου τὴν θυγατέρα πρὸς γάμον, ὑπισχνόμενον αὐτῷ τοὺς "Ελληνας ὑπηκόους ποιήσειν" ἀποτριψαμένου δὲ τοῦ Ἰέρωνος, οὕτως εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπάραι.

Ἐνταῦθα ὁ Στησίμβροτος, μέσῳ τοῦ Πλούταρχου, λέγει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐζήτησεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰέρωνος, τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ὑποσχόμενος εἰς ἀντάλλαγμα τὴν ὑποτελείαν τῶν Ἑλλήνων· ὁ Ἰέρων ἡρνήθη καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπλευσε πρὸς τὴν Ἀσίαν²⁸.

Ὁ Πλούταρχος διστάζει νὰ πιστεύσῃ τὸν Στησίμβροτον, διότι, ὡς ἀναφέρει, ὁ Ἐπικράτης ἀπέστειλε τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὴν Ἥπειρον διὰ νὰ τὸν συναντήσουν. "Ὅθεν θὰ ᾔτο μεγάλη ἀνακολουθία, κατὰ τὸν Πλούταρχον, νὰ ἀναζητῇ ὁ Θεμιστοκλῆς σύζυγον τὴν ἐπομένην τῆς ἀφίξεως τῆς συζύγου του εἰς τὴν ἑξορίαν. Τὸ χωρίον τοῦ Στησιμβρότου προσκάλεσε σειρὰν ἀντιδράσεων εἰς τοὺς μελετητάς. Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς Κέρκυραν, ἀποσκοπὼν νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Σικελίαν, ἀλλὰ ἠναγκάσθη νὰ ἀλλάξῃ τὰ σχέδιά του, ὅταν ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος²⁹. Κατὰ τοὺς ἰδίους μελετητάς τὸ χωρίον τοῦ Στησιμβρότου ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τοῦλάχιστον προσωπικοὺς φίλους εἰς τὴν Σικελίαν καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀποδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν Δύσιν³⁰. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἡ ἱστορία ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὴν Σικελίαν εἶναι πλαστή³¹. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθοῦν τὰ στοιχεῖα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Συρακουσῶν³².

Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον δεσμοὶ φιλίας μεταξὺ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Γέλωνος, ὁ ὁποῖος μάλιστα κάποτε ἐδώρησεν εἰς τὰς Ἀθήνας δημητριακά³³.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Θεμιστοκλέους» εἰς τὴν 20ὴν ἐπιστολὴν παρουσιάζει τὸν

28. Ὁ Πλούταρχος, Θεμ. 24, παρουσιάζει τὸν Θεμιστοκλέα νὰ καταφεύγῃ εἰς τὴν Κέρκυραν, κατόπιν εἰς τὸν Ἀδμητον εἰς τὴν Ἥπειρον, ἀκολούθως (κατὰ τὸν Στησίμβροτον) εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ὁ Θεμιστοκλῆς καταφεύγει ἐκ τῆς Κερκύρας εἰς τὴν Ἥπειρον, κατόπιν εἰς τὴν Πύδναν ἐπὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου, ἀκολούθως εἰς τὴν Ἀσίαν· πρβλ. Διοδ. 11.56.2—4 καὶ Busolt, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 3.1, σ. 129, σ. 1.

29. Meyer, Geschichte des Altertums, Stuttgart 1939, τ. 4, 1, σ. 492, σημ. 2., Zimmern, The Greek Commonwealth, Modern Library, 1931, σ. 385, σημ. 1. Ἰδὲ ἐπίσης Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 1, σ. 400, σημ. 1.

30. Πρβλ. Walker, CAH τ. 4, σ. 170.

31. Κυρίως οἱ Leonardon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 63, καὶ Perrin, Themistocles and Aristides, σ. 242. Ἀμφισβητοῦνται ἡ χρονολογία καὶ αἱ περιστάσεις τῆς φυγῆς τοῦ Θεμιστοκλέους. Διὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἰδὲ Leonardon, αὐτόθι, σσ. 1—68.

32. Περὶ τοῦ Γέλωνος, υἱοῦ τοῦ Δεινομένου, ἰδὲ Διοδ. 11 καὶ Ἡρόδ. 7· ἐπίσης Hackforth, CAH τ. 4, σ. 369 κ.ἐξ. Ὁ Διόδωρος τοποθετεῖ τὸν θάνατόν του (καὶ τοιοῦτοτρόπως τὴν ἀνοδὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰέρωνος) τὸ 478/7 (11.38.3). Περὶ τοῦ Ἰέρωνος ἰδὲ Διοδ. 11 καὶ CAH τ. 5. Ὁ Διόδωρος χρονολογεῖ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος εἰς τὸ 467/6. Ἰδὲ Gomme, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 1, σ. 400, σημ. 1.

33. Θεμιστοκλέους Ἐπιστολαὶ (Hercher, Epistolographi Graeci, σ. 746), 7: Μένυλλος ὁ Χαλκιειδὺς κυβερνήτης, ὁ καὶ τὴν παρὰ Γέλωνός ποτε τοῦ Συρακοσίου τὴν μεγάλην ἐκείνην ὀλκάδα τοῦ σίτου καταγαγὼν εἰς Πειραιᾶ. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 480 ὁ Γέλων ᾔτο ἐχθρικός πρὸς τὴν ἐλληνικὴν πρεσβείαν, ἰδιαίτερος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἰδὲ Ἡρόδ. 7. 157—62, Διοδ. 10.33, Πολύβ. 12. 26b· ἰδὲ ἐπίσης Brunt, «The Hellenic League and Gelon», Hist. τ. 2 (1953), σ. 558 κ.ἐξ.

Θεμιστοκλέα νὰ καταφεύγῃ εἰς τὸν Γέλωνα καὶ ὄχι εἰς τὸν Ἰέρωνα, ἀλλὰ αὐτὸ δημιουργεῖ σοβαρὰ χρονολογικὰ προβλήματα³⁴.

Ὁ Πλούταρχος δὲν πιστεύει τὴν διήγησιν τοῦ Στησιμβρότου περὶ φιλίας μεταξὺ Ἰέρωνος καὶ Θεμιστοκλέους καὶ παραθέτει τὸν Θεόφραστον διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Ἰέρων εἶχε λόγους νὰ ἐχθρεύεται τὸν Θεμιστοκλέα. Ὅταν ὁ Ἰέρων εἶχε στείλει ἵππους εἰς τὴν Ὀλυμπίαν διὰ νὰ διαγωνισθῇ, ὁ Θεμιστοκλῆς, εἰς ὁμιλίαν του, εἶχεν ἐκλιπαρήσει τοὺς συνηθροισμένους Ἕλληνας νὰ ἐμποδίσουν τὸν τύραννον ἀπὸ τοῦ νὰ διαγωνισθῇ³⁵.

Τὰ παρόντα δεδομένα δὲν δίδουν ἱκανοποιητικὴν λύσιν. Εἶναι δὲ πολὺ ἱσχνά, καθ' ὅσον προέρχονται ἀπὸ τὸν Στησιμβρότον, πηγὴν προκατειλημμένην εἰς τὰ ζητήματα τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ψευδο-Θεμιστοκλέους, ὁ ὁποῖος ἴσως ἔγραψε τὸν δευτέρον αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἡ ἀξία τῶν πηγῶν του ἀμφισβητεῖται, ἀπὸ τὴν πιθανῶς διανοηθεῖσαν διήγησιν τοῦ Θεοφράστου, παραδιδόμενῃ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, ὅλας πηγὰς μὴ ἀξιοπίστους, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα³⁶. Εἶναι δυνατόν νὰ εἶχε φιλίας ἀκόμη καὶ ἐπισήμους σχέσεις μὲ τὴν Σικελίαν, ἀλλὰ εἶναι ἐξ ἴσου δυνατόν, ἐὰν πράγματι κατέφυγεν εἰς τὴν Σικελίαν, νὰ τὸ ἔκαμε ἀφοῦ διεπίστωσεν ὅτι οἱ τύραννοι τῶν Συρακουσῶν δὲν ἦσαν καλῶς διαθετιμένοι ἔναντι τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι τοῦ προσέφεραν δυνατότητα καταφυγῆς καὶ πιθανῶς ἀντεκδικήσεως.

Ἡ μελέτη τῶν μαρτυριῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὀλίγαι καὶ ἀμφισβητουμένης ποιότητος, δεικνύει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν Ἰταλίαν, Σικελίαν καὶ Β.Δ. Ἑλλάδα, ἢ, τοῦλάχιστον, ὅτι τοῦ ἀπεδίδοντο τοιαῦτα ἐνδιαφέροντα.

Παρὰ τὴν σπάνιν τῶν πηγῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ζῶν καὶ τὴν πολιτικὴν του, αἱ μαρτυρίαι αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὴν Δύσιν ὑποδεικνύουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τοῦ Θεμιστοκλέους διὰ τὴν ἐκεῖ προαγωγὴν τῶν ἀθηναϊκῶν συμφερόντων. Ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις συνοχῆς τῶν μαρτυριῶν μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ κάμνωμεν γενικεύσεις διὰ τὴν δυτικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν³⁸.

Δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξις περὶ στρατιωτικῆς ἀναμείξεως τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὴν Δύσιν, οὔτε περὶ ἐπισήμων διπλωματικῶν διευθετήσεων.

Ὁ Wentker κρίνει ὅτι αἱ ἐνδείξεις διὰ τὰς προσωπικὰς σχέσεις τοῦ Θεμιστοκλέους μὲ τὴν Κέρκυραν, τὴν Σικελίαν καὶ ἴσως τὴν Ἰταλίαν συμβαδίζουν μὲ μίαν πολιτικὴν «persönlicher Beziehungen», διὰ τῆς ὁποίας ὁ Θεμιστοκλῆς προσεπλάθθη

34. Ἰδὲ Lenardon, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 61—3. Διὰ συζήτησιν ἐπὶ τῶν ἐπιστολῶν ἰδὲ Lenardon, αὐτόθι, σ. 120 κ.ἐξ. καὶ Bauer-Frost, Themistocles, σ. 112 ἐξ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς 20ῆς ἐπιστολῆς, ἐνθ' ἄνωτ., ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὸν Γέλωνα διότι ὁ Γέλων οὐκ ἔμελλεν Ἀθηναίοις πεισθῆσεσθαι, ἴσως ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρεσβείαν τοῦ 480.

35. Θεμισ., 25.1. Πρβλ. Perrin, Themistocles and Aristides, σ. 243. Πρβλ. ἐπίσης Διον. Ἀλικ. Λυσ. 29. Περὶ τοῦ Ἰέρωνος εἰς Ὀλυμπίαν ἰδὲ σχολ. Πινδάρου. Ὀλ. 1, σχολ. Πυθ. 1· σχολ. Πυθ. 3, καὶ Schaefer «Themistokles und Hieron von Syrakus», Philologus τ. 18 (1862), σ. 187 κ.ἐξ. Ὁ Lenardon, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 157, σημ. 81, χρονολογεῖ τὸ γεγονός εἰς τὴν 76ην Ὀλυμπιάδα (476 π.Χ.).

36. Διὰ τὰς πηγὰς τῶν Ψευδο-Θαμιστοκλείων ἐπιστολῶν ἰδὲ Bauer-Frost, Themistocles σ. 112· ATL, τ. 3, σ. 112 καὶ Lenardon, αὐτόθι, σ. 171.

37. Πρβλ. Glotz-Cohen, Histoire Grecque, τ. 2, σ. 55, Freeman, History of Sicily, τ. 3, σ. 9, de Romilly, Thucydides and Athenian Imperialism, σ. 201 καὶ Kagan, The Outbreak of the Peloponnesian War, σ. 58.

38. Ἰδὲ Grundy, Thucydides and the History of his Age, σ. 143.

νά ἐπεκτείνῃ τὴν ἀθηναϊκὴν ἐπιρροήν, βασιζόμενος εἰς προσωπικὰς σχέσεις³⁹. Παρατηρεῖ δὲ ὁ W. «Sein persönlicher Plan und sein persönliches Ziel ist mit der Macht Athens nach aussen engstens verknüpft»⁴⁰. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις ἴσως ἐξηγεῖ τὰ μέσα, ὅχι ὅμως καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν δυτικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Θεμιστοκλέους. Κατὰ τὸν Grundy «the important causes» τοῦ ἐνδιαφέροντός του διὰ τὴν Δύσιν εἶναι τὰ οἰκονομικά, δοθέντος τοῦ γεγονότος τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐκ τοῦ ἐμπορίου προερχομένου πλούτου εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ τὸν θοὸν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰ., καθὼς καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀθηναϊκῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ὁ Grundy ἀποδίδει εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ἐμπειρικὴν πολιτικὴν ἀθηναϊκῆς ἐμπορικῆς ἐπεκτάσεως, ἀφορώσης ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῶν ἀνέργων, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν παροχὴν τροφίμων εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἰσχυρίζεται, προσέτι, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐστράφη πρὸς Δυσμὰς εἰς ἀναζήτησιν ἀγορᾶς δημητριακῶν, καθ' ὅσον αἱ μέχρι τοῦδε σιτοπαραγωγαὶ περιοχαί, ὁ Πόντος καὶ ἡ Αἴγυπτος, εἶχον περιέλθει εἰς περσικὰς χεῖρας, καὶ συμπεραίνει ὅτι θὰ ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας δύο ἀντιτιθέμενα πολιτικά ρεύματα, ἡ δυτικὴ πολιτικὴ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ Κίμωνος. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Grundy⁴¹, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Δύσιν, δὲν ἔχει γίνεαι γενικῶς παραδεκτὴ ἀπὸ μελετητὰς, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὰς ἰδικὰς των θεωρίας ἐπὶ τοῦ θέματος, διότι γενικῶς συμπληρώνει (μὲ τὸ παραπάνω) τὴν ἑλλειψιν οἰκονομικῶν κινήτρων εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Θουκυδίδου⁴². Δικαιολογημένα ἀναγνωρίζει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Θεμιστοκλέους διὰ τὴν Δύσιν, ἀλλὰ τὸ ἀποδίδει εἰς λανθασμένα αἷτια. Μονονότι αἱ μαρτυρίαι δὲν δικαιολογοῦν πρόχειρον συμπέρασμα διὰ τὰ αἷτια τοῦ ἐνδιαφέροντός του διὰ τὴν Δύσιν, δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς του ὡς πολιτικοῦ ἦτο ἡ ὀλοκληρωτικὴ ναυτικὴ κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων, μία πολιτικὴ ἐχθρικὴ πρὸς τὴν Σπάρτην. Ἡ ἀφοσίωσίς του εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν καὶ ἡ ἀδυναμία του νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀθηναϊκὰς του φιλοδοξίας πρὸς τὴν φιλολακωνικὴν πολιτικὴν τοῦ Κίμωνος τοῦ ἐστοίχισαν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σταδιοδρομίαν του. Ὁ Πλούταρχος δίδει ἔμφασιν εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς ἓν χωρίον (Θεμ. 20. 1—2), ὅπου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐσχέδιζε νὰ καύσῃ τὸν συμμαχικὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἡγκυροβολημένον εἰς τὸν Παγασιτικὸν Κόλπον, ἀποσκοπῶν «to make Athens not only the greatest but the only naval power in Greece by a single treacherous stroke»⁴³. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐδημιούργησε προσωπικοὺς δεσμούς εἰς τὴν Δύσιν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀθηναϊκὴν ἐπιρροὴν εἰς αὐτὰς τὰς περιοχὰς καὶ νὰ ἀπομονώσῃ τὴν Πελοπόννησον οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς⁴⁴.

Τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν Κέρκυραν ἴσως προμηνύει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πε-

39. Sizilien und Athen, σ. 48.

40. Αὐτόθι.

41. Ἡ γνώμη τοῦ Grundy εὐρίσκεται εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ τιτλοφορούμενον «Economic Development and Policy in Attica, B. C. 510 to B. C. 462», Thucydides and the History of his Age, σσ. 125—68, ἐπίσης σ. 329. Πρβλ. Glotz - Cohen, ἐνθ' ἀνωτ., τ. 2, σ. 55.

42. Ἰδὲ Βάρτσου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 64 ἐξ. Περὶ τῶν οἰκονομικῶν κινήτρων εἰς τὸν Θουκυδίδην ἰδὲ Gomme, ἐνθ' ἀνωτ., τ. 1, σ. 9 καὶ Smith, «The Economic Motive in Thucydides», HSCP, τ. 51 (1940), σσ. 267—309.

43. Kagan, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 58.

44. Εἰς αὐτὸ ἀπέβλεπον αἱ Ἀθηναίαι τὸ 431 (Θουκ. 2. 74).

ρικλέους τὸ 433, ἐνῶ τὰ σχέδιά του διὰ τὴν ἱδρυσιν ἀποικίας εἰς τὴν Σῆριν ἐπραγματοποιήθησαν μὲ τὴν ἱδρυσιν τῶν Θουρίων ὑπὸ τοῦ Περικλέους ⁴⁵.

Πράγματι, ὁ Θεμιστοκλῆς ὠνομάσθη «den grossen Vorgänger und Wegbereiter des Pericles» ⁴⁶. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυσις τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ὡς «foundation of empire» ἦτο ἡ κληρονομία ποὺ ἄφησε εἰς τὸν Περικλέα, διότι, καθὼς λέγει ὁ Glotz, «pour soutenir cette politique occidentale, il faut encore et toujours de navires» ⁴⁷.

S U M M A R Y

In spite of the scarceness of sources regarding the life and the political activities of Themistocles, there is evidence construing his ambition to promote athenian interests in the west.

However, athenian military intervention or diplomatic relations with the West during the time of Themistocles cannot be established.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εἰς μνήμην τοῦ ἑμοῦ παλαιοῦ Διδασκάλου

C. M. E. SEANAN, 1908—1974

*Χρηστὸς ἀνὴρ τέθνηκε, διδασκαλίας ἐπίσημος,
εὐχαρὶς ἐν σοφίῃ, τούς τε τρόπους φιλόφρων.*

G. M. Lee

Bedford (England).

45. Ἰδὲ Βάρτσου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 66 ἐξ.

46. De Romilly, παραθέτουσα τὸν Zahn ἐν Thucydides and Athenian Imperialism, σ. 119, σημ. 1. Ἰδὲ ἐπίσης de Romilly, αὐτόθι, σ. 119. Ὁ Θουκυδίδης ἐπαινεῖ ἀμφοτέρους τοὺς ἄνδρας διὰ τὴν αὐτὴν ιδιότητα, τὴν πρόνοιαν.

47. Ἐνθ' ἄνωτ., τ. 2, σ. 56.